

LIBRIS

We know
books

Josef Mengele
Îngerul morții

LITERA
București

Josef Mengele. El ángel de la muerte

© pentru ideea originală, EMSE EDAPP, S. L., 2024

© pentru texte, Joan Solé, 2024

© pentru prezenta ediție, EMSE EDAPP, S. L., 2024

Îngrijire editorială: Bonallettera Alcompas, S. L.

Design și ilustrație copertă: Pau Taverna

Design și machetare: LitusGrâfic

Fotografie copertă: Keystone Press/Alamy Stock Photo

© Ilustrații și fotografii din interiorul cărții: D.p./Friedrich Höcker; p. 46. D.p.;

p. 65. D.p./Alexander Voronzow; p. 88. D.p.; p. 109. D.p./Office of Medical History;

p. 122. CC BY-SA 4.0, VbCrLf; p. 125. D.p.

Toate drepturile rezervate

Editura Litera

tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

Josef Mengele

Îngerul morții

Joan Solé

Copyright © 2025 Grup Media Litera

pentru ediția în limba română

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactor: Sorin Șerb

Corector: Rodica Crețu

Copertă: Vlad Panfilov

Tehnoredactare și prepress: Marin Popa

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SOLÉ, JOAN

Josef Mengele: Îngerul morții /

Joan Solé. – București: Litera, 2025

ISBN 978-630-355-124-1

94

929

Cuprins

Nașterea unui sadic	7
Adeziunea la nazism	29
Mitul denazificării	61
America de Sud, curtea din spatele celui de-al Doilea Război Mondial	83
Urmările de neșters ale torturii și crimei	111
Cronologie	129

Nașterea unui sadic

Cu siguranță, știința ideologizată de la sfârșitul Republicii de la Weimar și începutul regimului nazist era dominată de teorii genetice fără nici o bază științifică privind inegalitățile între „rase” și nebunești utopii de îmbunătățire a caracteristicilor genetice prin inginerie: „Veți fi ca Dumnezeu, cunoscând binele și răul”¹, i-a spus șarpele biblic Evei, iar practicienii disciplinei genetice în devenire nu aspirau la mai puțin: voiau să poată decide valoarea vieții, cine este mai bun decât cine, să modifice trăsăturile fizice după bunul plac, să crească rata de reproducere a rasei ariene spre gloria Reichului. Totuși, în ciuda acestei arogante ambiții, în ciuda premiselor sale respingătoare și inacceptabile, genetica respecta principiile metodologice ale științei. Își dorea să fie recunoscută ca o disciplină riguroasă și, prin urmare, asimilase anumite

¹ Facerea, 3:5.

protocoale și standarde. Iar medicul Josef Mengele, care la vârsta de 25 de ani abia își începea cariera, era mândru de faptul că se plasa în granițele științei.

Până în acel moment, cercetările și experimentele sale fuseseră conforme cu standardele academice și nu încălcaseră principiile jurământului hipocratic privind responsabilitatea pe care o are medicul față de umanitate. La urma urmei, Mengele era un produs tipic al Universității din Berlin, înființată sub auspiciile ilustrului savant Wilhelm von Humboldt. Doctoratele în medicină genetică și antropologie de la universitățile din München și Frankfurt dovedeau temeinica sa pregătire în conformitate cu cele mai înalte standarde academice din lume. Chiar dacă valorile acestor discipline se bazau pe fundamente aberante pentru o sensibilitate umanistă și umanitară, procedurile și epistemologia lor erau serioase, impunând limite peste care nu se putea trece.

Teza sa de doctorat, publicată în 1935 și intitulată „Cercetarea morfologică rasială a secțiunii inferioare a mandibulei în patru grupuri rasiale”, făcea diferența între patru grupuri etnice doar pe baza formei acestui amănunt anatomic. Era o disertație serioasă, lipsită de orice intuiție profundă, dar meticuloasă și metodică, fără a pune în discuție nici o teză rasistă. Era știință fără conștiință, dar știință. A mai scris o teză referitoare la condiționarea genetică a buzei și bărbiei despicate, care încă se baza pe principii științifice ne-subordonate ideologiei naziste a autorului său, deoarece pornea de la observarea atentă a unor fenomene verificabile și repetabile, cercetare ale cărei concluzii erau

susținute de argumente serioase. Aceasta a fost ultima sa cercetare științifică notabilă.

Rigoarea lui epistemologică a dispărut când delirurile „medicilor” nazificați au depășit limitele metodei științifice. Josef Mengele, deja doctor în medicină, a început să-și exercite profesia în 1937, la vârsta de 26 de ani, sub auspiciile geneticianului Otmar Freiherr von Verschuer, care era un admirator convins al lui Hitler, primul lider politic din istorie care a acordat importanță moștenirii biologice și purificării rasiale. Von Verschuer a condus Institutul Kaiser Wilhelm de antropologie, ereditate umană, educație și genetică din Berlin, solicitându-i tânărului Mengele să-l ajute cu experimentele sale pe gemeni și acesta a devenit imediat mâna dreaptă a profesorului. Convingerile pseudoștiințifice privind valoarea diferențiată a vieții și nevoia de purificare a rasei ariene deveniseră deja axiome pe cât de irefutabile, pe atât de nedemonstrabile, iar aroganța geneticii a dat naștere eugeniei, adică practicii de a decide cine are dreptul să trăiască și cine nu. Eugenia a devenit astfel preludiul genocidului.

În septembrie 1935 au fost adoptate Legile rasiale de la Nürnberg, care interziceau relațiile sexuale și căsătoriile între germani și negermani, categorii care încetaseră să se mai refere la naționalitate și deveniseră biologice. Von Verschuer și Mengele au petrecut luni întregi scriind rapoarte pentru tribunalele speciale privind cazurile suspectate de încălcare a acestor reguli sau de încurajare a căsătoriilor mixte. Rapoartele privind suspiciunile de încălcare a legii segregacioniste ajungeau la ei, iar ei

trebuiau să stabilească dacă acestea erau adevărate, în ciuda naturii arbitrare presupuse de acest examen lipsit de orice rigoare. Desigur, inspecțiile constatau întotdeauna că rapoartele au dreptate.

A fost momentul în care Mengele a încetat să mai fie medic și om de știință și a devenit un servitor crud al stăpânilor săi naziști, care i-au dat permisiunea să comită toate crimele la care visa.

Ani de ucenicie

A venit pe lume în 1911. Era primul născut al unei familii înstărite și ar fi putut să-și aleagă orice profesie, întrucât nu existau limite financiare pentru cheltuielile educaționale. Familia Mengele era cea mai bogată familie din orașul Günzburg, pe malul Dunării, în Șvabia, Bavaria, partea de sud a Germaniei.¹ Ambițios, tatăl lui, Karl Mengele, nu se mulțumea însă cu stima concitadinilor, ci aspira să-și extindă și mai mult influența. Patriarhul luptase în Marele Război și era un ultranaționalist conservator convins. Pe când se afla pe front, soția lui, care, în absența sa, preluase frâiele companiei, a negociat cu pricepere un contract cu guvernul german vizând producția în serie a unui vehicul blindat, ceea ce a adus firmei familiei profituri uriașe. După război, aceste uriașe venituri au putut fi investite în

¹ Astor, G., 1985. *Last Nazi: Life and Times of Dr. Joseph Mengele*. New York: Donald I. Fine, p. 12.

modernizarea instalațiilor și a utilajelor. Nimeni nu se îndoia că Mengele era pe val.

Prosperitatea comercială nu implica însă și fericirea conjugală. Irascibilul cuplu Mengele ajungea la certuri aprinse, în timpul cărora confruntările verbale degenerau adesea în gesturi violente, cei trei copii fiind martorii acestor accese de furie. Părinții nu-și propuseseră să le transmită urmașilor un caracter prietenos sau predispoziția de a conviețui în armonie, ci un spirit competitiv și exigent care să îi determine să exceleze, mai întâi la studii și, mai târziu, la locul de muncă. Pentru posacii și severii membri ai acestei familii, munca nu era un mijloc de subzistență, nici măcar o activitate satisfăcătoare, ci o adevărată religie, o vocație căreia trebuiau să-i dedice toată energia și capacitatea.

Karl voia să lase frâiele companiei în mâinile celui dintâi născut, Josef, care să-i fie succesor la conducerea afacerii, ceilalți doi frați mai mici, Karl și Alois, urmând să-i fie asistenți. Pe când Josef urma cursurile școlii secundare, părea de la sine înțeles că planurile tatălui său se vor concretiza de la sine.

În cariera sa profesională atât de plină de realizări, Karl se obișnuise să pună semnul egal între dorințe și faptele lumii exterioare și să stabilească o relație de cauzalitate directă și imediată între cele două. Inginer de formație, s-a asociat în 1907 cu un mecanic și a înființat un atelier de reparații pentru mașini agricole, care însă a fost distrus de un incendiu, după mai puțin de un an de funcționare. Cu banii obținuți din asigurare, partenerii au cumpărat un teren la marginea orașului Günzburg,

unde au reluat afacerea de la zero, iar aceasta a început nu după multă vreme să aducă profit. În decurs de doi ani, în plină expansiune a afacerii, partenerul lui Karl Mengele și-a vândut partea din afacere din cauza unor probleme grave de sănătate, iar Karl Mengele a devenit unicul director al unei companii cu șapte angajați, care, în scurt timp, a trecut pe plan secund reparațiile de mașini agricole și a început să producă propriile utilaje. În afara unor mici rateuri, compania nu a făcut după aceea decât să se dezvolte, condusă de voința de fier a proprietarului. Deși oficial practica religia catolică, în adâncul sufletului Karl Mengele era guvernat de principiile luterane ale predeterminării succesului în această lume care era, la rândul lui, o manifestare a acestui caracter predestinat, fiecare primind ceea ce merită, și bine, și rău. Iar el simțea că primise partea leului.

Chiar și după ce a fost încorporat în 1914, când a fost nevoit să-i dea soției sale pe mână afacerea cu 30 de muncitori, compania a continuat să crească grație contractului pentru fabricarea vehiculelor de luptă despre care am pomenit mai sus. Mai târziu, când a preluat din nou conducerea, Karl a adus fabrica la o productivitate nemaiaținsă până atunci, printr-o combinație de tenacitate și raționalizare a producției, și a transformat-o într-una din cele mai importante companii din acest domeniu în Germania, ajungând la peste 800 de angajați.¹ Cu un asemenea destin profesional, nu este surprinzător

¹ Posner, G. și J. Ware. 2005 [1986]. *Mengele: El médico de los experimentos de Hitler*. Madrid: La Esfera de los Libros.

că răzbătătorul întreprinzător era convins că voința lui se transforma automat în acțiune și că modela realitatea.

Cu toate acestea, primul născut, Josef, nu se simțea atras să continue afacerea familiei. În tinerețea sa timpurie, pe când acceptase fără să aibă vreun cuvânt de spus că el urma să fie succesorul, dobândise cunoștințele necesare pentru a îndeplini, la momentul potrivit, rolul căruia îi era predestinat. Dar, odată cu trecerea anilor, devenea din ce în ce mai clar că Beppo – după cum îi spuneau ai lui și colegii de școală – nu era de fel atras să preia frâiele afacerii din mâinile lui Karl Mengele și să-și asume răspunderea de *fiu*, așa cum reieșea chiar din numele companiei – „Mengele și fiii”.

Nu împărtășise niciodată mentalitatea strictă a părinților săi și nici nu se luase vreodată la întrecere cu frații săi. În copilărie, îi plăceau sporturile, în special schiatul, pe care îl practica la poalele nordice ale Alpilor germani. La școală era interesat mai mult de muzică și artă. Un profesor de liceu i-a trezit pasiunea pentru științele naturii, descoperind astfel ce înseamnă să ai o vocație. De atunci se dedicase studiului biologiei, zoologiei, filosofiei naturale și, mai presus de toate, antropologiei. Astfel, a început să considere că antropologia conține instrumentele pentru o înțelegere profundă a misterelor naturii umane. Această descoperire entuziastă a științei a pavat calea pe care a apucat-o ulterior Josef Mengele.

La vârsta de 15 ani a făcut osteomielită, o boală a măduvei osoase care, la acea vreme, era aproape întotdeauna fatală. A suferit, de asemenea, de două afecțiuni mai grave, provocate probabil de osteomielită: nefrită,

o inflamație dureroasă a rinichilor, și afectarea gravă a sistemului imunitar. Pe timpul recuperării a trebuit să stea câteva luni acasă, fără să meargă la școală. În cele din urmă, s-a însănătoșit și s-a reîntors la studii.

Universitate și svastică

În 1930 se înscrie la facultățile de medicină și de filosofie naturală ale Universității din München, orașul în care erau concentrate instituțiile de învățământ superior din întreaga regiune bavareză. Specializările alese de tânărul universitar nu se potriveau defel cu soarta de director de întreprindere pentru care-l pregătise tatăl lui, care ar fi vrut să-l înscrie la agronomie, inginerie sau chiar la drept, domeniu care a fost alegerea lui Karl, fratele mijlociu. Este surprinzător că autoritarul său tată a acceptat ca planurile sale să fie astfel ignorate. Poate că dezamăgirea lui a fost compensată de mândria de a avea un fiu om de știință. Poate că se fălea că familia sa își putea permite să-și dedice copiii unei cariere științifice, activitate care nu producea beneficii materiale imediate, dar care le aducea prestigiu celor care o cultivau.

Când a ajuns la München, la vârsta de 19 ani, Mengele era un tânăr bine educat și încrezător în sine, cultivat și capabil să se ridice la standardele înaltei societăți căreia îi era destinat. Chiar și așa, nu luase note prea bune la liceu și, dacă a reușit să intre la acea universitate de elită, a fost grație averii familiei și pentru că nu existau note minime de admitere.

La acea vreme, Münchenul era bastionul NSDAP, Partidul Muncitoresc Național-Socialist German condus de Adolf Hitler, care cu șapte ani înainte încercase o lovitură de stat, așa-numitul „Puci de la berărie”, inspirat de Marșul asupra Romei al Cămășilor negre ale lui Mussolini. Multe se întâmplaseră de la acea tentativă violentă de răsturnare a ordinii constituționale și, după ani de irelevanță politică și marginalizare, cu rezultate de doar 2% la alegerile federale din 1928, NSDAP era, pentru prima dată, pe punctul de a prinde aripi.

Nu va trece mult și Germania va fi lovită de efectele teribile ale Jorii Negre de la Bursa din New York, care avusese loc cu câteva luni înainte ca Mengele să intre la universitate. Economia țării funcționase cinci ani grație împrumuturilor americane din cadrul Planului Dawes – un fel de Plan Marshall *avant la lettre* – pe care criza financiară le-a anihilat dintr-o lovitură. Odată cu încetarea afluxului de bani americani, a devenit clar că economia germană fusese parazitară și virtuală, adică o iluzie și o amăgire. Cosmopolitele și modernele orașe ale nebunilor ani 1920, cu climatul lor de toleranță și emancipare, s-au stins brusc, iar hiperinflația galopantă, rata uriașă a șomajului și, cel mai rău dintre toate, foamea generalizată au preluat controlul. Marasmul care a urmat a fost o trezire amară pentru aproape toți germanii, cu excepția celui care striga de ani întregi împotriva înșelăciunii pe care o reprezenta o economie dependentă și subvenționată: mereu furiosul Adolf Hitler. Venise vremea extremei drepte ultranaționaliste, care la alegerile federale din 1930 pentru Reichstag a obținut 18,25%

din voturi, iar la alegerile din 1932 va ajunge la 37,27%, devenind astfel principala forță politică din Germania.

În timp ce studia la München, tânărul Mengele a descoperit activismul politic și mobilizarea cetățenească a dreptei agresive spre care îl condusesese ideologia ultraconservatoare a părinților săi. În acei ani, München era un focar de radicalism și resentimente. Grupuri marginale, dar zgomotoase, se ridicau împotriva Republicii de la Weimar, regim democratic instaurat la sfârșitul Marelui Război. Șomeri și oameni înfometați și disperați au îmbrățișat cele mai radicale opțiuni politice: naționalismul exacerbant, indignarea profetică și antisemitismul violent. Dominând vacarmul general, se auzea vocea stridentă a lui Adolf Hitler, dușmanul democrației parlamentare, cel pe care Karl Mengele l-a găzduit în casa sa din Günzburg în timpul vizitei sale în oraș și pe care l-a invitat să țină un discurs despre agricultură în fabrica familiei.

După cum spuneau mai târziu colegii săi de facultate, Mengele nu era deosebit de talentat la învățătură și nici deosebit de inteligent, dar se dedicase cu tenacitate celor două discipline pe care le studia.¹ A lăsat în urmă apatia de la începutul adolescenței și a arătat pentru prima dată hotărârea și rigoarea care aveau să îl caracterizeze 13 ani mai târziu în lagărul de exterminare Auschwitz II-Birkenau. Tânărul student și-a dat repede seama că nu vocația umanitară de a vindeca bolile și de a salva vieți îl condusesese spre medicină, ci dorința de a cerceta

misterele naturii umane, atât în aspectele sale individuale, cât și în cele colective. În primul caz, a considerat că-i este utilă disciplina inovatoare a geneticii, în al doilea, antropologia și paleontologia.

Începând chiar din epoca Republicii de la Weimar, adică dinainte de dominația național-socialistă, prin cercurile academice circulau nenumărate pseudoidei științifice privind constituirea grupurilor etnice. Numeroși biologi geneticieni vehiculau ideea unei pretense evoluții a raselor determinată de ipotetice legi ale geneticii care stabileau traiectorii ascendente pentru anumite grupuri etnice, în vreme ce altele involuau și degenerau. Conform darwinismului schematic și distorsionat care s-a impus de timpuriu în universitățile germane, în natura umană și în istorie a existat o luptă între diferite „rase”, triumful uneia presupunând, cu necesitate, înfrângerea celorlalte. Era o nemiloasă luptă pentru supraviețuire, în care urmau să triumfe fie cei mai adaptați și mai puternici, întruchipați de tipul arian sau nordic din care făcea parte poporul german, fie rasa evreiască, lipsită de măreție, vicleană și trădătoare. Un astfel de reduccionism grosolan constituia crezul celor mai mulți studenți la medicină.

Cucerit de aceste principii, Mengele a ajuns să fie convins că știința are capacitatea de a interveni în evoluția raselor pentru a favoriza sau accelera tendințele naturale: pe de o parte, preponderența caracteristicilor „dezirabile”, precum ochii albaștri, părul blond și înălțimea rasei ariene, și, pe de altă parte, eradicarea caracteristicilor inddezirabile ale grupurilor degradate, cum ar fi evreii și slavii.

¹ Posner, G. și J. Ware. 2005 [1986]. *Mengele: El médico de los experimentos de Hitler*. Madrid: La Esfera de los Libros, p. 48.